

11. Пішла стара, мов каламар Достала з полиці! («Тополя»).
12. Подивися, тополенько! Як нема — заплачеш, до схід сонця, ранісінько, Щоб ніхто не бачив... («Тополя»).
13. а) Нема Січі; очеретій У Дніпра питаютъ: «Де-то наши діти ділісь, Де вони гуляють?» («До Основ'яненка»).
б) А внук косу несе в рóсу, За ними співає («Іван Підкова»).
14. а) А попереду отаман Веде, куди знає. Похожає вздовж байдака... («Іван Підкова»).
б) Не питали б, за що проклинаю долю, Чого нужу світом?
(«Думи мої, думи мої...»).
15. Та ба, доля приборкала Меж людьми чужими («Н. Маркевичу»).

Фонетика. Фонологія

Звуки і фонеми

*Фонетична і фонематична транскрипції.
Фонема і звук. Варіанти фонем*

Вправа 2

- I. Записати текст фонематичною і фонетичною транскрипціями. Порівняти обидва записи. Пояснити відмінності. Які діакритичні знаки використовують тільки у фонетичній транскрипції? Чому?
  - II. Зіставити фонемний та звуковий склад, пояснити відмінності. Визначити звукові реалізації фонем. З'ясувати особливості позиційних та комбінаторних варіантів.
1. Світе ясний! Світе тихий! Світе вольний, несповитий! За що ж тебе, світе-братье, В своїй добрій, теплій хаті Оковано, омурано (Премудрого одурено). Багрянцем закрито І розп'ятієм добито? («Світе ясний! Світе тихий!...»).
  2. ...Тяжко годувати Малих діток неумитих В нетопленій хаті, Тяжке лихо, та не таке, Як тому дурному, Що полюбити, побереться, А вона другому За три шаги продається Та з його й сміється. От де лихо! От де серце Разом розірветься! («Три літа»).

3. У всякого своя доля І свій шлях широкий, Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — За край світа зазирає, Чи нема країни, Щоб загарбати і з собою Взять у домовину. Той тузами обирає Свата в його хаті, А той нишком у куточку Гострить ніж на брата («Сон» /Комедія/).
4. І витопить, і нагріє, І світло засвітить... Може, ще раз про-кинеться Мої думи-діти. Може, ще раз помолюся, З дітка-ми заплачу. Може, ще раз сонце правди Хоч крізь сон поба-чу... Стань же братом, хоч одури. Скажи, що робити: Чи молитись, чи журитись, Чи тім'я розбити?! («Заворожи мені, волхве...»).
5. За горами гори, хмарою повиті, Засіяні горем, кровію поли-ті. Споконвіку Прометея там орел карає, Що день Божий добрі ребра Й серце розбиває. Розбиває, та не вип'є Живу-щої крові — Воно знову оживає І сміється знову. Не вмирає душа наша, Не вмирає воля («Кавказ»).
6. А поки що мої думи, Моє люте горе Сіятиму — нехай рос-туть Та з вітром говорять. Вітер тихий з України Понесе з росою Мої думи аж до тебе!.. Братньою слізовою Ти їх, друже, привітаєш, тихо прочитаєш... І могили, степи, море, і мене згадаєш («Кавказ»).
7. Не називаю її раєм, Тії хатиночки у гаї Над чистим ставом край села. Мене там мати повила І, повиваючи, співала, Свою нудьгу переливала В свою дитину... В тім гаю, У тій хатині, у раю, Я бачив пекло... («Якби ви знали, пани-чі...»).
8. І виріс я на чужині, І сивію в чужому краї: То одинокому мені Здається — крашого немає Нічого в Бога, як Дніпро та наша славная країна... Аж бачу, там тілько добро, Де нас нема. В лиху годину Якось недавно довелось Мені за-їхати в Україну, У те найкращее село... («І виріс я на чужині...»).
9. Тяжко-важко в світі жити Сироті без роду, Нема куди при-хилитися — Хоч з гори та в воду! Утопився б молоденький, Щоб не нудить світом, Утопився б — тяжко жити, А нема де дітись. В того доля ходить полем, Колоски збирає, А моя десь, лedaщиця, За морем блукає («Думка» /Тяжко-важко в світі жити.../).
10. Ось слухай же, мій голубе, Мій орле-козаче! Як каную я в неволі, Як я нуджу світом. Слухай, брате, та научай Своїх малих діток. Научай їх, щоб не вчились Змалку віршувати. Коли ж яке поквапиться, То нищечком, брате, Нехай собі у куточку І віршує й плаче... («А. О. Козачковському»).

11. Згадаю що чи що набачу, То так утну, що аж заплачу. І ніби сам перелечу Хоч на годину на Вкраїну, На неї гляну, подивлюсь, І, мов добро кому зроблю, Так любо серце одпочине. Якби сказати, що не люблю, Що я Україну забиваю Або лукавих проклинаю... («То так і я тепер пишу...»).
12. У те, де мати повивала Мене малого і вночі на свічку Богу заробляла; Поклони тяжкій б'ючи, Пречистій ставила, молила, Щоб доля добрая любила її дитину... Добре, мамо, Що ти зараннє спать лягла, А тоб ти Бога прокляла За мій талан. Аж страх погано У тім хорошому селі («І виріс я на чужині...»).
13. Минають дні, минають ночі, Минає літо, шелестить Пожовкле листя, гаснуть очі, Заснули думи, серце спить, І все заснуло, і не знаю, Чи я живу, чи доживаю, Чи так по світу волочусь, Бо вже не плачу й не сміюсь... («Минають дні, минають ночі...»).
14. Посадили над козаком Явір та ялину, А в головах у дівчини Червону калину. Прилітає зозуленка Над ними кувати; Прилітає соловейко Щоніч щебетати; Виспівує та щебече, Поки місяць зійде, Поки тії русалоньки З Дніпра грітись вийдуть («Причинна»).
15. Гуляв би я понад Дніпром По веселих селах, Та співав би свої думи, Тихі, невеселі. Дай дожити, подивитись, О Боже мій милий! Та лани тії зелені І тії б могили! А не даси, то донеси на мою країну Мої сліззи; бо я, Боже! Я за неї гину! («Ліч у неволі дні і ночі...»).

Класифікація голосних фонем

Вправа 3

- I. Визначити в реченнях голосні фонеми, проаналізувати їх із погляду артикуляційних та акустичних характеристик.
  - II. Вказати особливості звукової реалізації голосних фонем.
1. Така її доля... О Боже мій милий! За що ж ти караєш її, молоду? За те, що так щиро вона полюбила Козацькій очі?.. Прости сироту! («Причинна»).
  2. Сидить козак на тім боці, Грає синє море. Думав, доля зустрінеться — Спіткалося горе («Думка» /Тече вода в синє море.../).
  3. Грає кобзар, виспівує, Вимовляє словами, Як москалі, орда, ляхи Бились з козаками («Тарасова ніч»).
  4. Москаль любить жартуючи, Жартуючи кине; Піде в свою Московщину, А дівчина гине... («Катерина»).

- Стан високий, лист широкий Марне зеленіє. Кругом поле, як те море Широке, синіє («Тополя»).
- Насміються на псалом той, Що виллю слезами; Насміються... Тяжко, батьку, Жити з ворогами! («До Основ'яненка»).
- Була колись шляхетчина, Вельможная пані; Мірялася з москалями, З ордою, з султаном, З німотою... Було колись... («Гайдамаки»).
- О милий боже України! Не дай пропасти на чужині, В неволі вольним козакам! («Гамалія»).
- Дніпро, брат мій, висихає, Мене покидає, І могили мої милі Москаль розриває... («Розрита могила»).
- За що ж боролись ми з ляхами? За що ж ми різались з ордами? За що скородили списами Московські ребра?? («Чигрине, Чигрине...»).
- За думою дума роєм вилітає, Одна давить серце, друга роздирає, А третя тихо, тихесенько плаче У самому серці, може, й Бог не бачить («Гоголю»).
- Не завидуй багатому, Багатий не знає Ні приязні, ні любові — Він все те наймає («Не завидуй багатому...»).
- Кругом неправда і неволя, Народ замучений мовчить. І на апостольськім престолі Чернець годований сидить («Єретик»).
- Минають дні, минає літо, Настана осінь, шелестить Пожовкле листя, мов убитий Старий під хатою сидить... («Неволиник»).
- Не смійтесь, чужі люде! Церков-домовина Розвалиться... і з-під неї Встане Україна («Великий льох»).

Класифікація приголосних фонем

Вправа 4

- Підкреслити в реченнях однією рискою літери, що позначають тверді приголосні фонеми. У яких звуках вони можуть реалізовуватися?
- Підкреслити двома рисками літери, що позначають приголосні сонорні фонеми. Якими акустичними характеристиками вони відрізняються від шумних приголосних? У яких звуках можуть реалізовуватися сонорні?
- Виписати всі літери, що позначають передньоязикові приголосні фонеми, та схарактеризувати їх (за класифікацією Н. І. Тоцької).